

Melanitta fusca

(L., 1758)

Uhla

Rząd: blaszkodziobe, rodzina: kaczkowate, podrodzina: kaczki

Status występowania w Polsce

Gatunek licznie przelotny i zimujący na Bałtyku. W głębi kraju pojawia się rzadko.

Opis gatunku

Zbliżona wielkością do krzyżówki. Wymiary: długość ciała 51–58 cm, rozpiętość skrzydeł 90–100 cm, masa ciała – ok. 1,0–2,0 kg. Dorosły samiec ubarwiony jest czarno, a pod okiem widoczna biała, podłużna plama. Samice i młode ptaki są ciemnobrązowe z dwoma rozjaśnionymi plamami na bokach głowy. Uhla jako jedyna z grupy ciemno ubarwionych kaczek morskich ma biały pas na skrzydle, obejmujący lotki drugorzędowe, co jest najlepszą cechą wyróżniającą ją w locie. U siedzącego ptaka pas ten jest jednak najczęściej niewidoczny.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Uhlę można pomylić z markaczką *Melanitta nigra* (A065), zwłaszcza że gatunki te mogą tworzyć dwugatunkowe stada. Z bliska oraz w locie są dość łatwe do odróżnienia, lecz najczęściej obserwuje się je siedzące na wodzie z dala od brzegu. Markaczka w locie ma całkowicie ciemne skrzydła. Dorosły samiec markaczki ma całe upierzenie czarne. Samice i młode ptaki tego gatunku są brązowe, nieco jaśniejsze od uhli i mają z daleka widoczne jasne boki głowy. U samic i młodych uhli na boku głowy widoczne są jedynie dwie jaśniejsze plamy.

Biologia

Tryb życia

Gatunek o aktywności dziennej. Może tworzyć bardzo duże stada liczące wiele tysięcy osobników. W strefie przybrzeżnej najczęściej przebywa w mniejszych grupach, choć niekiedy można tu spotkać stada liczące kilkadziesiąt tysięcy ptaków.

Lęgi

Gnieździ się pojedynczo, w rozproszeniu. Na małych wyspach gniazda mogą znajdować się w odległości kilku metrów od siebie. Gniazdo zakłada na ziemi, rzadziej w norach lub dziuplach. Zazwyczaj znajduje się ono nie dalej niż 100 m od wody. Na początku czerwca składa 7–9 jaj. Tak jak u innych kaczek samiec nie uczestniczy w wysiadywaniu i w opiece nad

potomstwem. Młode wykluwają się po około 28 dniach i pozostają pod opieką samicy przez następne 50–55 dni. Są zagniazdownikami. Młode ptaki uzyskują dojrzałość płciową w 2. roku życia. Uhla wyprowadza jeden lęg w roku.

Wędrówki

Samce opuszczają lęgowiska w czerwcu i w lipcu gromadzą się na zbiorowych pierzowiskach na otwartym morzu. Tylko niewielka część dorosłych samców z populacji rosyjskiej pierzy się na Bałtyku. Do stad samców późnym latem i jesienią dołączają samice i młode. Tak jak u innych kaczek, wszystkie lotki uhli wypadają jednocześnie, tak że dorosłe ptaki na okres 3–4 tygodni tracą zdolność lotu. Na Bałtyku największe nasilenie jesiennej wędrówki ma miejsce w październiku i listopadzie, jednak wzdłuż polskiego wybrzeża jest ona słabo zauważalna. Powrót na lęgowiska zaczyna się na początku marca, a najwięcej ptaków wędruje w kwietniu. W okresie tym uhla licznie pojawia się wzdłuż naszego wybrzeża.

Zimowanie

Zimuje od grudnia do marca wzdłuż całego polskiego wybrzeża Bałtyku. Zdecydowanie najliczniejsza jest na Zatoce Pomorskiej.

Pokarm

Odżywia się głównie małżami i drobnymi skorupiakami. Potrafi także łapać małe ryby, które lokalnie mogą stanowić kilka procent ofiar. Latem i jesienią w jej pokarmie pojawiają się nasiona roślin wodnych i owady, jednak ich udział w diecie ptaków dorosłych nigdy nie jest znaczny. W poszukiwaniu pokarmu zazwyczaj nurkuje do 30 m. Małe pisklęta odżywiają się głównie owadami i małymi skorupiakami zbieranymi przy powierzchni wody.

Występowanie**Siedlisko**

Gatunek morski. Poza okresem lęgowym na wodach śródlądowych pojawia się bardzo rzadko. Preferuje głębsze akwenu i zazwyczaj nie obserwuje się większych stad blisko brzegu. Ponad 80% uhlí przebywa zimą na Bałtyku w strefie głębokości od 10 do 30 m. Okresowo może tworzyć duże skupienia stosunkowo blisko brzegu. Składają się one z ptaków zatrzymujących się podczas wędrówki lub stad zeptchniętych przez dryfujące pola lodowe. W okresie lęgowym spotykana w różnych siedliskach. Gatunek ten gnieździ się zarówno nad słodkowodnymi zbiornikami wodnymi w strefie tundry, lasotundry i tajgi, nad jeziorami przybrzeżnymi, jak i na wyspach u wybrzeży Szwecji i Finlandii.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1110 Piaszczyste ławice podmorskie

1170 Skaliste i kamieniste dno morskie (rafy)

Rozmieszczenie geograficzne

Lęgnię się w północnej Europie, Azji, na Alasce oraz w Kanadzie. Nad Bałtykiem gniazduje na wybrzeżach Szwecji, Finlandii i Estonii. Z dala od zwartego arealu niewielka populacja gniazduje we wschodniej Turcji i w okolicach Kaukazu. Uhla zimuje wzdłuż wybrzeży północno-zachodniej Europy, na Bałtyku, na zachodnim Atlantyku, u wybrzeży USA oraz na północnym Pacyfiku. W Europie występuje podgatunek nominatywny *M. f. fusca*. Dwa pozostałe podgatunki zamieszkują środkową i wschodnią Syberię oraz kontynent północnoamerykański.

Występowanie w Polsce

Występuje zimą wzdłuż całego naszego wybrzeża. Zdecydowanie najliczniej gromadzi się na Zatoce Pomorskiej. Zalatyje nielicznie, lecz regularnie w głąb kraju, najczęściej do zachodniej i środkowej jego części.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: Lw gatunek zagrożony zimą

z powodu występowania większości populacji na niewielkiej liczbie stanowisk

BirdLife International: SPEC 3w

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Miejsca najliczniejszego występowania uhlí nie są objęte ochroną prawną.

Rozwój i stan populacji

W całej Europie lęgnię się do 100 000 p. tego gatunku. Najliczniej zasiedla Rosję – 50 000–70 000 p., Finlandię – 13 000–15 000 p. i Szwecję – 10 000–15 000 p. Populację z zachodniej Syberii i północnej Europy ocenia się na około 1 000 000 ptaków, z czego większość zimuje na Bałtyku. U południowo-wschodnich wybrzeży estońskiej wyspy Saaremaa zimuje ok. 190 000 i na Zat. Ryskiej ok. 140 000 uhlí.

Liczebność zimujących uhlí w polskiej strefie ekonomicznej szacowana jest na około 200 000–300 000 ptaków. Największe koncentracje zimujących ptaków odnotowano na Zat. Pomorskiej – ok. 360 000 os. w latach 1992 i 1993 (z czego prawdopodobnie ponad połowa w polskiej strefie ekonomicznej) oraz wzdłuż środkowego wybrzeża – ok. 54 000 os. Wzdłuż Półwyspu Helskiego i Mierzei Wiślanej przebywa zazwyczaj do 10 000 ptaków, jednak blisko granicy z Obwodem Kaliningradzkim niekiedy pojawiają się stada liczące 60 000–80 000 ptaków. Na początku lat 90. w Zat. Gdańskiej stwierdzono maksymalnie 5400 ptaków. Brak jest danych na temat zmian liczebności tego gatunku na bałtyckich zimowiskach. Na lęgowiskach nadbałtyckich notuje się spadek liczebności spowodowany silną presją ze strony myśliwych (na Wyspach Alandzkich rocznie ginie około 25 000 uhlí), ekspansją norki amerykańskiej i niepokojeniem ptaków w okresie lęgowym przez nasilający się ruch turystyczny.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- stosowanie stawnych sieci rybackich. Topienie się uhlí w stawnych sieciach rybackich jest obecnie najważniejszą przyczyną śmiertelności tych kaczek w polskiej strefie Bałtyku;
- dla ptaków zimujących na Bałtyku zagrożeniem jest zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo. W latach 60. i 70. śmiertelność ptaków wodnych związana z zanieczyszczeniem morza substancjami ropopochodnymi była bardzo du-

za, jednak w tej chwili zagrożenie to jest niewielkie, ze względu na poprawę czystości morza; nadmierny ruch statków na akwenach, gdzie uhla występuje w największych zagęszczeniach, może prowadzić do wypłoszenia ptaków z tych miejsc;

- ograniczanie bazy pokarmowej poprzez wydobywanie piasku i żwiru z dna morskiego na obszarach obfitego występowania małży; uhla odżywia się przede wszystkim organizmami bentosowymi (głównie małżami);
- plany budowy dużych farm wiatrowych na płytkich obszarach morskich.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m);
- w ocenie oddziaływania na środowisko pozostałych inwestycji na morzu szczególny nacisk powinien być stosowany w odniesieniu do przedsięwzięć ingerujących w dno morskie na akwenach o dużym znaczeniu dla gatunków, które podobnie jak uhla odżywiają się fauną denną.

Propozycje badań

Należy:

- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;

- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN. BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K.E.L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
- DURINCK J., SKOV H., JENSEN F. P., PIHL S. 1994. Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea. Ornithological Consult report. Copenhagen, 110 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- MADGE S., BURN H. 1988. Wildfowl: an identification guide to the ducks, geese and swans of the world. London, 298 s.
- MEISSNER W. 1993. Zimowanie markaczki (*Melanitta nigra*) i uhli (*Melanitta fusca*) na Zatoce Gdańskiej w sezonach 1984/1985–1986/1987. *Not. Orn.*, 34: 95–102.
- MEISSNER W. 1996. Mortality of Aquatic Birds in the Gulf of Gdańsk as a result of oil pollution. *Oceanological Studies*, 1–2: 151–157.
- MEISSNER W., COFTA T. 1998. Ptaki Bałtyku, cz. I, gatunki norkujące. Gdańsk, 41s.
- NIEDŹWIECKI S., KALICIUK J., KALISIŃSKI M., KOZŁOWSKA D., STASZEWSKI A., WYSOCKI D. 2000. Śmiertelność ptaków wodnych na szczecińskim wybrzeżu Bałtyku w sezonach 1991/1992 i 1992/1993. *Not. Orn.*, 41: 250–254.
- STEMPNIEWICZ L. 1994. Marine birds drowning in fishing nets in the Gulf of Gdańsk (southern Baltic): numbers, species composition, age and sex structure. *Ornis Svecica*, 4: 123–132.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Włodzimierz Meissner